

учебниците на Делиниколов, историјата на македонскиот народ е застапена комплетно и тоа онака како и ние практичарите ја предаваме, односно ја обработуваме во наставниот процес. Дадена е и историјата на македонскиот народ во раниот феудализам, а потоа и историјата во развиениот феудализам, внесувајќи ги лекциите за Добромир Хрс и Стрез, кои во ниеден друг учебник не фигурираат. Особено добро е разработена и методолошки подредена македонската историја во учебникот за II клас. Таму е сместен целокупниот материјал на Македонија од XIX, крајот на XIX и почетокот на XX век, завршувајќи со најновата историја на Македонците со нивното крвање на востание против бугарскиот и германскиот окупатор и развојот на НОБ во Македонија која доведе

до конечно ослободување на македонскиот народ.

Учебниците се богато илустрирани со многу сликовен и друг илустративен материјал (шеми, карти и графикони), кој е земен од други учебници, но има и нови, кои за првпат ги гледаме за да ги красат страниците на еден учебник по историја кое, секако, го прави привлечен и му ја зголемува вредноста.

Имам една, по мое мислење, значајна забелешка, по однос на методолошкото излагање на историјата на македонскиот народ во развиениот феудализам. Тој дел би можел да биде издвоен во посебно поглавје и да гласи: „Македонија во развиениот феудализам од XII до XIV век.“

Б. Х. Б.

Акад. проф. А. Бурмов, акад. Д. Косев, акад. Х. Христов,
ИСТОРИЈА НА БЪЛГАРИЈА Учебник за X и XI клас на общообразователните
и трудово-политехническите училища. Софија, 1969, 364 страници

Овој учебник е наменет за завршните класови на средните училишта во НР Бугарија, и тоа за последниот — X и претпоследниот XI клас. Учебникот го опфаќа, без исклучок, сето историско минато на Бугарија и бугарскиот народ — од појавата на првобитните луѓе, до 1962 година. Последниот датум се поврзува со одржувањето на Осмиот конгрес на БКП во Софија. Наставната материја е поделена во четири дела и поголем број глави и поглавја. Значителен простор ѝ е одделен на културата на Бугарија, која е изложена во одделни поглавја кон секоја глава. Тој ги опфаќа овие четири делови:

1. Бугарските земји до доселувањето на Словените на Балканот.
2. Бугарија во епохата на феудализмот. (Овој дел завршува со ослободувањето на Бугарија во 1878 година).
3. Бугарија во епохата на капитализмот (до 9. септември 1944); и
4. Бугарија по патот на социјализмот.

При излагањето на материјата авторите често ги преминуваат етничките граници на бугарскиот народ и навлегуваат во историското минато на некои од балканските, односно на југословенските народи, главно на српскиот, и особено на македонскиот народ. Едно пошироко

историско ситуирање на сопствениот народ во минатото, најчесто неизбежно, може да биде, секако, позитивно и полезно ако на тоа минато не му се дадени интерпретации својствени како што тоа е во случајов, само за бугарската историска наука. На овие моменти, токму и се задржуваме во нашето критичко разгледување на учебникот. Од методолошки причини се наложи материјата да се осветли во два дела — во првиот, епохата до создавањето на современата бугарска држава, и во вториот — од 1878 наваму.

I

По пат на критичко разгледување на учебникот и логичното поврзување на одделните негови делови, од што може да се извлече концепцијата на авторите, се доаѓа до сознанието дека тој е изграден врз неколку основни поставки. Доминантна мисла, што му се сугерира на читателот, односно на учениците, е дека бугарската држава и бугарскиот народ имале првокласна, водечка улога на Балканот. Тоа го потврдуваат неколку определби на авторите.

1. На самиот почеток од учебникот (стр. 19) територијално се зацртани оние балкански простори во чии рамки, наводно, се формирал бугарскиот народ. Тоа биле „денешна Бугарија, Беломорјето, Југоисточна Тракија, базенот на Морава, Македонија, голем дел од Албанија и цела Грција“. Сите овие простори биле населени од Склавини и Анти кои „влегле во основата на бугарскиот народ“. Овде е подвлечена и некаква граница меѓу последните и „србо-хрватските пле-

миња“, кои, наводно, ги населиле северозападните предели на Балканот. Граничната линија врвела од устието на Дрина во Сава, по долината на Дрина, во општа насока кон Шара, а одовде излегувала на јадранскиот брег северно од Драч.

Сè во истиот склоп на мисли овие југословенски и балкански пространства (макар што тоа најчесто децидно не се означува) се именуваат со општите термини „бугарски земји“, „бугарски предели“ итн. При разработката на одделни прашања и настани оваа концепција наоѓала конкретен израз. Така, македонските словенски племиња Драговити, Сагудати, Велегезити, Војунити, Брсјаци и др., кои во VII век повремено се обединувале во племенски сојузи (склавинии), едноставно се вклучени во „бугарската народност“ (стр. 23)

Говорејќи за Климент Охридски (стр. 45), односно за пределот Кутмичевица, тој е наречен „најјугозападна област на бугарската држава“ дури и без да се спомене името на Македонија.

Самуиловата македонска држава, со центар во Преспанско-охридскиот крај, наједноставно се третира како Западно бугарско царство (стр. 54—55), а оние од неговите крупни феудалци, кои последни го продолжиле вооружениот отпор против Византија се наречени „заштитници на бугарската независност“, иако едниот од нив, Ивац, како што стои во учебникот, управувал во албанските планини, а другиот Сермон, бил владетел на Срем. (стр. 57)

„Гешката положба на бугарскиот народ“ е поставена во основата на причините за востанието на Петар Делјан (1040 година), кое, како што е одбележано во учебникот, започ-

нало околу Белград и преку Ниш и Скопје се проширило кон Јужна Македонија. Востаничкиот водач Делјан „бил прогласен за бугарски цар во Белград“, а синот на зетскиот кнез Михајло, Бодин (1072 година) — во Приштина за „бугарски кнез Константин Бодин“. (стр. 58—59).

Бугарскиот цар Калојан, во крајот на XII и почетокот на XIII век успеал да ги добие „Варна, дел од Македонија и правото над Белградската и Браничевската област“ со што го „завршил ослободувањето на бугарските земји од византиска власт“. Тој го окончал делото на своите претходници (стр. 62—63). Но по смртта на Калојана (1218) „соседите на Бугарија, Срби и Маџари, откинале големи делови од бугарската територија“.

Во 1230 година, царот Иван Асен II однел решителна победа над Византијците кај Клокотница, „во резултат на што границите на Бугарија излегле на трите мориња — Црното, Егејското и Јадранското“. При тоа, Иван Асен II „не војувал за освојување на туѓи земји“ туку „го целел ослободувањето на бугарските Словени од туѓинска власт и нивното приклучување кон бугарската држава“. (стр. 66—67).

Во подзаглавието за бугарската средновековна култура, меѓу другите споменици на културата се вклучени и „Боловскиот псалтир, пишуван во селото Равне кај Охрид“, како и црквата „Свети Климент“ во Охрид. (стр. 94)

Второто подзаглавие, од глава IV („Бугарија под турското иго“) носи наслов „Борбата на бугарскиот народ против турското феудално господство“. Овде, под овој наслов, меѓу другото, се внесени и отпорот

на „Бугарите против исламизацијата во Македонија“ (стр. 104); востанијата во 30-те до 50-те години на XIX век „во областа на Ниш, населена со Бугари и Срби“ и во Пиротско, за кое и не е речено дека овде живееле и Срби (стр. 130). На истата страница е поместена некаква репродукција од Келе-Кула, под која стои овој мошне индикативен објаснувачки текст: „Пирамида од черепи на бугарските востаници во Ниш од 1841 година“. Така, во учебникот и Келе Кула станала дел од бугарската историска традиција. Продолжувајќи во истиот дух, Македонија и јужното Поморавје уште еднаш, а во врска со Цариградската амбасадорска конференција (1876 година) се наречени „бугарски земји“ (стр. 168).

При третманот на Сан-Стефанскиот прелиминарен мировен договор акцентот е фрлен, на неговиот територијален аспект каде се оцртани границите на Сан-Стефанска Бугарија, и второ, врз нејзиниот меѓународно-правен статус. Во неа, според авторите, „влегувале оние земји во кои бугарското население составувало мнозинство“. Аргументите се дека руската влада, при територијалното определување на Сан-Стефанска Бугарија се раководела од етничките граници на бугарскиот народ; овие граници ги признала и Портата уште во 1870 година, а тие биле „официјално признаени и од западните големи држави со решенијата на Цариградската конференција“. Западните сили единствено овде не го добиле и атрибутот на империјалистички сили.

Но „Берлинскиот договор... жестоко ја распарчал Бугарија, ослободена од петвековното турско роп-

ство со потоци од руска и бугарска крв“ (стр. 173—174). Со цел на едноставно информирање, а, секако, и за да се „докаже“ наводното распарчување на Бугарија, „ослободена со потоци од руска и бугарска крв“ овде ништо не е речено дека, всушност, надвор од пределите на права Бугарија, руските војски и не стапнале. Па не е речено дека и во Македонија се задржала нетакната султанската управа. Јасно станува дека и овде се соопштени само по-луистини.

По ваков начин се добива еден слободно исконструиран континуитет во третирањето на историјата на низа југословенски земји (особено на оние кои влегле во Сан-Стефанскиот проект) кои се прикажани за дел од бугарската етничка територија. Овие земји и нивното словенско население, континуирано се претставени како бугарски земји. А за да биде оваа конструкција и „научно“ заснована, авторите не пропуштиле да „утврдат“ дека веќе во средината на IX век „го започнал своето постоење бугарскиот народ, којшто подоцна станал основа за формирање на бугарската нација.“ Ова датирање на формирањето на Бугарите како народ во науката е спорно, но на авторите тоа им било потребно со цел временски да го поврзат со владеењето на Симеона. Поради тоа и се доаѓа до заклучокот дека Симеоновите граници на средновековна Бугарија станале граници на бугарскиот народ, а Сан-Стефанските — на бугарската нација.

2. Ненаучна интерпретација на определено историско минато се постигнува не само со тоа што се кажува туку и по пат на **предименизирање** на едно (редовно на

своето) и **минимизирање** на туѓото, па макар ова последново и да е вклучено во своето историско и културно наследство, т.е. присвоено. Во разгледуваниот учебник оваа тенденција се остварува со максимално фрлање на тежиштето во излагањето врз државното јадро на онаа права средновековна Бугарија, а со запоставување, или премолчување, на периферните области и врз револуционерните ослободителни борби на Бугарите во XIX век. Периферните области само повремено вклучувани во оваа држава и мошне лабилно сврзувани со центарот, иако редовно се именуваат за „бугарски земји“ се сосема бегло и фрагментарно опфатени. Оставени без својот внатрешен развоен континуитет, тие во најголема мера се лишени од она свое политичко и културно-историско значење што фактички го имале и како историско наследство го оставиле. Со ваквата интерпретација, секако, се целело да се подвлече државнотворната способност, културната мисија и централно-водечката улога на Бугарија и на Бугарите меѓу другите балкански народи и држави.

Ваквата наша констатација се потврдува со повеќе примери. Така, во учебникот нешто е и речено за првите словенски племенски сојузи во Македонија и за словенските напади на Солун во VII век, но е премолчено нивното право име — „Склавинии“ (стр. 22—23).

Делото на солунските браќа Кирил и Методија и на нивните ученици се третира како исклучиво бугарска културна баштина, со која дури подоцна се здобиле и другите словенски народи. Тоа особено го сведочи следната реченица: „Ако ние, Бугарите имаме зошто и треба

да се гордееме со Кирила и Методија, со Климента и Наума, тоа е дека токму кај нас најпрвин се разви словенската писменост и од нас беше пренесена во Русија, Србија и Влашко“. И во сето излагање за словенските просветители, нивната татковина Македонија, воопшто не се споменува. Истото е случај кога се споменува Охрид, тогашниот вонредно значаен културен центар (Стр. 44—46, 50). На друга страна, на бугарските државни центри Плиска и Преслав, сместени во североисточниот агол на Бугарија и периферни за големите балкански центри, им е доделено значење на единствени културни центри во границите на средновековна Бугарија.

Самуиловата држава (стр. 54—56) со неколку хипотетични интерпретации на настани акцентирано е прикажана за продолжение на Симеоновото бугарско царство и со тенденција нејзиното основно јадро од западна Македонија да се помести на исток, кон бугарските етнички предели. Тоа е случај и со богомилското движење, што се претставува за исклучиво бугарска појава, та требало да служи денес „за национална гордост на бугарскиот народ“ (стр. 53).

Територијалното проширување на средновековна Србија во Македонија, кое извршило значителни етнички поместувања и оставило потрајни последици, е премолчено, а српскиот цар Душан — воопшто не е споменат. Поради тоа и се добива сознание, како Македонија непрестано, од времето на Симеона и Иван Асен II, да била вклучена и останала во границите на Бугарија.

Игнорирани се и двете српски востанија од почетокот на XIX век, како и појавата на современата српска држава на Балканот, како прва слободна национална држава, па се наметнува мислата како Бугарите први ги започнале ослободителните борби на Балканот, а Србите од Поморавје и источна Србија, третираны во учебникот за Бугари, во овие борби биле поврзани единствено со своите бугарски соседи. Но не и со Србија од Караџорђево и Милошево време. Нешто повеќе според авторите, „востанието на бугарските и српските селани од Нишко, од 1841—42 година ги раздвигале народните маси и во другите реони на Балканот“ (стр. 130). Обратното влијание, на двете српски востанија и на српското кнежевство, што е поприродно, од учебникот е исклучено.

Од овој учебник произлегува дека бугарската држава вршела и друга значајна позитивна мисија: го бранела словенството на Балканот од елинизација. И затоа, за војните на Симеона е речено дека носеле „ослободување на низа словенски области од византиска власт кои биле застрашувани од погрчување.“ А откако тие се вклучиле во пределите на бугарската држава, нивното словенско население „било вратено кон бугарската народност“ (стр. 47). Малку пред тоа истото е речено и за војните на ханот Пресијан (836—852) кој тргнал во поход за „ослободувањето на македонските Словени од византиска доминација“, со што „ги спасил од елинизмот“ (стр. 34).

Кратко речено, во вториот дел дошла до максимален израз тенденцијата бугарското државно јадро да се претстави за стожер околу кој,

наводно, се собирале низа соседни словенски земји, на кои пак им е доделена подредена положба.

Понатаму, во учебникот не е внесено скоро ништо од историјата на соседните народи, дури и за настани кои укажале вонредно силно влијание врз состојбата на Бугарија. Тоа е случај со премолчувањето на средновековна Србија, на Првото и Второто српско востание итн. Ништо не е речено за соработката на бугарските национални револуционери (Раковски, Каравелов, Левски, Хитов и др.) со Србија, иако таа траела две децении.

Србија и во средниот век, особено во картите, редовно се претставува за безначајна држава, стеснета некаде во централните планински простори на Балканот. Па се добива впечатокот дека Бугарија се развивала изолирано од соседните балкански народи.

II

Третиот и четвртиот дел од „Историјата на Бугарија“, исто така на повеќе места ги пречекоруваат бугарските национални граници, навлегувајќи, овој пат, главно во Македонија. Во третиот дел тоа особено е случај со Илинденското востание, Младотурската револуција и Балканските војни, а во четвртиот — исклучиво со „Отечествената војна на Бугарија“ во 1944 и 1945 година.

И во овие делови, се спроведуваат веќе изложените основни концепции, карактеристични за вториот дел. Овде се присвојуваат најкрупни настани од историјата на македонскиот народ, кои се интерпретирани како борби и движења на „Бугарите од Македонија“. Така

Кресненското востание од 1878—79 година е вклучено во поглавјето „Движење против Берлинскиот договор“, со што му се одзема неговата македонска и национално-ослободителна суштина. Овде Македонија е наречена „неослободен дел од Бугарија“, а Македонците — „бугарско население“ (стр. 181—182).

Кон политичкиот развиток на Бугарија по ослободувањето, и на крајно ненаучен начин, се прилепени основањето на ВМРО во 1893—94 година (во поглавјето „Надворешна политика на народњациите“, стр. 217—218) и македонското Илинденско востание — кон поглавјето „Втор стамболовистички режим“ (стр. 236—241). Така македонското револуционерно националноослободително движење, израснато од внатрешните општествени законитости во историскиот развиток на македонскиот народ, механички се прилепува кон поедините кабинети на бугарската држава. Меѓу нив пак, ако се исклучи меѓусебната конфронтација, постоела само временска коинциденција: појавата на ВМРО се паднала за време на кабинетот на К. Стоилов, а Илинденското востание станало — во времето на владата на генералот Рачо Петров.

Ова сосема произволно и механичко вклучување на овие настани во бугарската историја, секако, на авторите им се наложило за да се потцрта „бугарскиот“ карактер на ВМРО и на ослободителното движење што таа го предводела. Ова посебно е видно при објаснувањето на целта на ВМРО — автономијата на Македонија (стр. 218).

Од одделни страници, иако недостаточно јасно, се согледува и односот на авторите кон неколкукратните завојувања на Македонија по

1912 година. Авторите, во принцип нив ги оправдуваат; ги сметаат за „стремеж за разрешување на националното прашање“ затоа што „положбата на народните маси, и особено на бугарското население во Македонија“ станала неподнослива (стр. 237, 239, 241, 254 итн.). Според нив во Македонија „се развивало бугарско националноослободително движење“ (стр. 242). Сопствената буржоазија која кон Македонија тргнувала во повеќе воени освојувачки походи, „за да го разрешува националното прашање“, ја осудуваат само за тоа што се покажала неспособна да го реши македонското прашање во бугарска корист.

Сè со определена тенденција источната половина од денешна С.Р. Македонија е наречена „Вардарска Македонија“, а веднаш потоа пиринскиот дел од Македонија, во учебникот е само „Пирински крај“ и тоа кога станува збор за настани од 1903 година. Босна и Херцеговина на две места се именуваат само со „словенски земји“ (стр. 243, 244). Понатаму, територијалните освојувања од српската и грчката војска во Балканската војна се именувани како окупирање на територии во кои веднаш започнало „прогноување на бугарските егзархиски учители и свештеници“ додека освојувањата од сопствената војска е само „присоединување“ на територии (стр. 251, 258). Четниците на Тодор Александров, според конкретните прилики се карактеризираат еднаш како „македонска националноослободителна организација“ или „македонски четници“, а друг пат — „македонски врховисти“, „фашисти“ и сл. Единствено овде и се сретнува поимот врховизам, зашто него во учебникот го нема за пе-

риодот на Илинденското востание.

Од друга страна, стоејќи на овие становишта, во кои и не е така лесно да се оправдува завојувачката политика на сопствената буржоазија, авторите внесле во учебникот честопати нејаснотии, недоречености па и контрадикторности. Во овие проблеми се среќава многу конфузија, која не дозволува учениците јасно да разберат што е што.

И овде, во овие два дела, на илинденските и другите настани од македонското минато им е дадено сразмерно сосема мал простор. Така, бугарското револуционерно ослободително движење од пред 1878 година во учебникот добило 26, а македонското до 1912 година, кое по богатство на настани и времетраење го надминува бугарското, е изложено само на 4 страници. Јане Сандански е спомнат само попатно во една единствена реченица; Никола Карев е наречен „тесен социјалист“ со што е приклучен кон историјата на бугарскиот социјализам итн.

Можеби на најкарактеристичен начин е изложена материјата за Втората светска војна. Поврзувањето на фашистичка Бугарија со „Тројниот пакт“ е „објаснето“, меѓу другото, и со стремежот на бугарската буржоазија „да си ги поврати изгубените територии во Македонија, Тракија и Добруца“ (стр. 304). Значи, се работело за враќање на свои, но порано изгубени, а не за завојување туѓи територии. Влегувањето на германските фашистички војски во сојузничка Бугарија, во март 1941 година, е окарактеризирано како окупација, по што пак, „бугарската монархофашистичка армија ги окупирала југословенска Македонија и Беломорска Тракија“ (стр. 307). Во

овој контекст на мисли нашата земја уште два пати се спомнува: прво, при набројувањето на земјите во кои се развил антифашистички вооружен отпор, при што Југославија е спомната на петто место — по Полска, Франција, Белгија и Чехословачка (стр. 309), и второ, при осудата на бугарската монархофашистичка клика која „си ја припишувала на себе заслугата за „ослободувањето“ на Македонија и западна Тракија и по ваков начин спекулирала со националните чувства на народните маси (стр. 315). Според тоа, овие чувства кај бугарските маси биле исправни, а се осудува само шпекулацијата со нив. И, за периодот на војната од 1941 до 9 септември 1944 година, тоа е сè. Овде нема ни ретче за тоа каква улога вршела бугарската армија во Македонија, Србија и воопшто на Балканот. Тоа едноставно е прескочено.

Веднаш по 9 септември 1944, бугарската армија добила ослободителна улога на Балканот. Таа вклучена во операциите на Третиот украински фронт, добивајќи од неговата команда задачи „да им ги пресеке патиштата на повлекување на германофашистичките војски од Грција и да бидат ослободени од хитлеровска окупација Јужна Србија и Македонија.“ Трите бугарски армии — I, II и IV, во текот на првата фаза од војната „успеле да ги извршат поставените задачи“ ослободувајќи ги споменатите југословенски територии. Втората армија во своето победоносно напредување, на 13 ноември 1944, наводно, го ослободила Скопје. Нешто пред тоа бугарската армија го ослободила и Ниш, а за помалите на-

селби тоа само од себе се разбира. Така, авторите на учебников стигнале и до најголемите извртувања на историската вистина.

Во сите овие операции југословенските народноослободителни одреди на бугарската армија ѝ укажувале само содејство, помош. Во втората фаза на „Отечествената војна“ Првата бугарска армија војувала и во Панонија, а на 9 мај 1945 година, таа го ослободила и Марибор. Хиперболизирањето на улогата на бугарската армија го крунисува следната мисла: „Учеството на Бугарија во војната... беше израз на желбата да се помогне ослободувањето на европските народи кои се наоѓаа под хитлеровското иго“.

Придонесот на југословенските народи во антихитлеровската коалиција, во учебникот е сведено скоро на ништо. Во времето кога веќе постоеше Југословенска народна армија со најкрупни регуларни воени формации, во учебникот се говори само за југословенски партизански одреди, кои вршеле споредни, помошни акции. Па затоа, овој дел од учебникот, претставува кулминација на потценување на југословенскиот придонес во војната. Овде материјата е изложена сосема во духот на познатото минимизирање на уделот на народите на Југославија во Втората светска војна.

Наспомнуваме уште, дека учебникот има и свој прилог од историски карти, кадешто повеќето од разгледаните моменти и на изложениот начин, се и нагледно прикажани.

М. П.